

Mezi apoteózou a tabu

Přehled bádání o Jakubu Demlovi

ALEXANDER WÖLL

Bádání o Jakubu Demlovi se nachází v překérní situaci. Na jedné straně téměř neexistuje sekundární literatura, která by se zabývala interpretací jednotlivých textů, na straně druhé se v průběhu doby vytvořila v Čechách „demlovská obec“, takzvaní „demlovci“ nebo „demlologové“. Tito povolání nebo sami sebe povolavší učedníci publikují již léta své osobní vzpomínky na Demla, korespondenci s ním nebo drobné biografické a pozitivistické nálezy. Kdokoli, kdo se hodlá Demlem vážně zabývat, a není Čech nebo mu není čeština mateřským jazykem, je vnímán spíše jako cizí příchozí.

Přitom ani vždycky nedochází na metodologicky reflektovanou recepci. Četba Demlových textů, rozšířená mezi jeho současníky během první republiky, za protektorátu a v prvním období socialismu, do značné míry upadla.¹ Teprve po roce 1968 se Deml stal, především v prostředí moravského undergroundu, kultovní figurou disentu, což vedlo k tomu, že ho mladí rebelové konspirativně šířili ve strojopisných samizdatech. Vzhledem k tomu, jakou tvrdohlavostí se vyznačují Demlovi ctitelé, se dosud nepodařilo vydat sebrané spisy. Souvisí to i s tím, že nebyly brány v potaz ani literární teorie, ani znalosti o obdobně komplikovaných případech ve světové literatuře. Povinnou četbou před vydáním Demlova souborného díla by měl být sborník *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, zahrnující i důležitý příspěvek Miroslava Červenky (Červenka 1971: 143–163).

---

1) Ruský spisovatel Vasilij Rozanov, který se Demlovi v mnoha ohledech velmi podobá a kterého Marina Cvetajevová stejně jako Maxim Gorkij označovali prostě jako „geniálního“, pro Pavla Florenského to byl „nejtalentovanější spisovatel současnosti“ a pro Nikolaje Alexandroviče Berdajeva „největší talent ruské literatury“, byl z literárních dějin, publikovaných Ruskou akademií věd před dvěma desetiletími, zcela vynechán, což vylučování Demla ještě přesahuje (srov. Grübel 2003: 87).

Demlovy beletristické texty, které vydal Timotheus Vodička, nebyly jednotlivě autorizovány a rovněž nebyly porovnány s početnými textovými variantami a ostatním pramenným materiálem. V archivech v Praze (Památník národního písemnictví) a Olomouci (Státní okresní archiv) leží nespočetné fragmenty a konvoluty Demlových poznámek: přepracování textů, zlomky a nové začátky, dopisy, pohlednice a účty. Kolem nich právě mohl krystalizovat mýtus, že neustále psal jen jednu jedinou knihu. Českému bádání zůstává struktura Demlových textů v jejich heterogenitě a provokativní neliterárnosti spíše cizí. Naopak v západní Evropě byly například romány Franze Kafky a Roberta Musila již záhy kanonizovány jako „románové fragmenty 20. století“. Rovněž u Demlových textů nelze obhájit žádnou předem formulovanou generální tezi, vzhledem k níž by mohly být při vydání všechny zlomky přiměřeně zařazeny. Navíc text u něj není žádnou pevnou veličinou, kde by bylo možno už ze slov samých usuzovat na jasné poselství.

Než se však k tomu vrátíme, měli bychom tematizovat dva základní proudy bádání o Demlovi: na jedné straně jsou to biografisté a pozitivisté (například Jiří Olič a Jaroslav Med), na druhé badatelé o dějinách motivů a editoři-filologové (například Bedřich Fučík a Vladimír Binar). Binar je také autorem prvních návrhů periodizace Demlovy tvorby a rovněž prvním pořadatelem jeho motivických cyklů. Syntetizovat se je více či méně úspěšně pokusil Jindřich Chaloupecký v jedné ze svých nejvýznamnějších a zřejmě i nejlepších studií, v *Expresionistech*.

Situace byla komplikovaná i pro generaci předních strukturalistů: Roman Jakobson vedl korespondenci s Demlem již ve třicátých letech a několikrát mu přislíbil napsat článek o *Zapomenutém světle* (1934) (Jakobson 1997: 15n). Lze se však domnívat, že obecné zneklidnění kolem Březinových a Demlových antisemitských postojů, které následovalo po zveřejnění *Mého svědectví o Otokaru Březinovi* v roce 1931, znepokojilo i Jakobsona. Oficiální verze, proč zmiňovaný článek nikdy nevyšel a proč Jakobson nemohl práci úspěšně dokončit, zní, že v exilu již neměl přístup k pramenným textům. Lze to vyčíst i z dopisu, který napsal Deml

25. února 1957 Janu Amosi Vernerovi: „Roman Jakobson [při svých přednáškách na olomoucké univerzitě v roce 1957; pozn. autorů] sháněl mé *Zapomenuté světlo*, a protože je nesehnal, dal si je fotograficky reprodukovat a poslat na svou adresu do Ameriky. Přirovnává prý mne ve své studii k Dostojevskému a – Diderotovi!“ (Binar – Fučík 2000: 187) Roman Jakobson v jednom listě Demlovi označil knihu *Zapomenuté světlo* za „nejtragičtější knihu české literatury“ a postavil autora na jeden stupeň s *Tkadlečkem* a Boženou Němcovou (Kubíček 2004: 184). Je možné, že to byla svého druhu koketerie s Demlem, poněvadž se Jakobson nepustil ani do své ohlášené vědecké studie *Vyrušovaný kontemplátor*.

Mimo tyto badatelské proudy stojí jeho současníci a kolegové se svými osobními dojmy (Miloš Dvořák, Rudolf Černý, Jan Zahradníček a jiní). Už tam se nicméně objevují podněty vykládající Demlovy texty nejen z české literární tradice, nýbrž i z textové imanence. Nejlepší analýzy napsali podle mého mínění F. X. Šalda, Arne Novák, Miloš Dvořák, Bedřich Fučík, Vladimír Binar a Josef Norman Rostinsky. Okomentujme zde alespoň v krátkosti výsledky nejdůležitějších zkoumání.

Miloš Dvořák se neustále pokoušel o interpretaci Demlova humoru, který nacházel zvláště v knihách *Z mého okovu* (1927) a *Česno* (1924) (Dvořák 1969: 24–25). Z druhého vydání *Rosničky* (1927) cituje Demlův výrok „Najednou jsem si uvědomil, že jsem sám, i dal jsem se tomu do smíchu“. Tento častý motiv smíchu spojil s Bergsonovou teorií smíchu v knize *Le Rire. Essai sur la signification du comique*, podle níž je smích projevem sociálního vědomí v nás, které pronásleduje a trestá toho, kdo se od společnosti nějak podivínsky distancuje. Tento motiv existenciálního smíchu Dvořák aplikoval na Demlovy texty a pokoušel se ho odlišit od veselého smíchu, plynoucího ze sympatie vůči stvoření. V článku pro *Listy pro umění a kritiku* rozlišil „intelektuální básníky“ jako Paul Valéry od „medijních“ jako Arthur Rimbaud nebo Vítězslav Nezval, kteří tvoří výhradně z instinktu. Oba póly spojuje podle něj Otokar Březina, kdežto u Demla živý instinkt zcela dominuje nad rafinovaným intelektem (Dvořák 1935: 66).

Arne Novák jako jeden z prvních rozeznal Demlův poetický talent, nicméně neustále kritizoval, že jeho texty jsou stylizovány příliš impulzivně a po formální stránce jsou málo harmonické (Novák 1917: 326–328). Přesto jej ve svých *Přehledných dějinách české literatury* vydatně chválil. Ke zlomu a k Novákovu zmlknutí došlo teprve po Demlově knize *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*.

Jedním z prvních Demlových přátel v českém kulturním životě byl F. X. Šalda (Šalda 1913: 505–506; 1917: 5; 1918: 2–4; 1919: 2–3; 1931/32: 24–35; 1959: 132–134). Poprvé se setkali po jeho článku o Demlových knihách v *Českém slově* roku 1913. Šalda je vedle Březiny a Bílka třetí „kultovní figurou“ v první trojici *Šlépějí*. Až do konce dvacátých let mezi nimi proudila živá a dobře dokumentovaná korespondence, v letech třicátých bylo však jejich přátelství de facto u konce, o čemž svědčí Šaldův *Zápisník IV* z roku 1932.

Velmi úzce s Demlem na počátku spolupracoval Jaroslav Durych, mnohé z prvních jeho posudků jsou fakticky hymnickými chválami.² Demlův spisovatelský talent cenil velmi vysoko, nicméně se mezi nimi během třicátých let množily konflikty. Už roku 1931 reagoval Durych prudkou polemikou na námítky proti časopisu *Akord*, které Deml vyjádřil v knize *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*. Roku 1932 podnikl pod názvem *Smutek Jakuba Demla* v tomtéž časopise proti bývalému příteli generální útok. Zajímavé je, že jeho syn Václav Durych Demla několikrát proti svému otci bránil (V. Durych, 1992: 4; 1997/98: 82–85). Mimo jiné upozornil na to, že Durych senior započal román *Bloudění* (1929) bezprostředně po návštěvě u Demla ve Vrchbělé pod Bezdězem v listopadu 1920, a to z Demlova podnětu. Taktéž několikrát zdůraznil závist, již otec vůči svému rovnocennému konkurentovi choval.

2] „V tom Demlovi jest mnoho. Když chce, a v této knize chce skoro všude, umí ukázati virtuozyt slovesné formy způsobem překvapujícím. Jeho řeč jest opravdu ústrojná a lze říci, že z málokterého českého autora slyšíte českou řeč zníti s takovou originální svěžestí, mocí a životností jako z Demla. Tady si vůbec nemůžete vzpomenout na nějakou cizí řeč. Deml dosahuje v *Česně* hluboké hudebnosti i větne a jsou to opravdu věty i ve smyslu kompozičním“ (Durych 1924: 362; 1929: 74–75; 1932: 15–29).

V časopise *Moderní revue* se v letech 1916 až 1918 objevily tři velmi negativní recenze na Demlovo dílo, což potvrzuje, že okruh dekadentů (kteří tam už nepůsobili) a klasicistů (kteří tam začínali působit) jeho texty – nehledě na spojující téma smrti – nepřijal jakožto sobě umělecky příbuzné (Marek 1916: 283–285; Patočka 1917: 45–47; Jež 1918: 48–49). Kritizován byl především jeho pokus podkládat výtvarným dílům, o nichž píše, své vlastní náboženské metavyprávění. Recenzenti mluvili o krkolomném myšlenkovém přetěžování a Demlovy texty označili za jazykově příliš jednoduché a archaické.

Katolický spisovatel Jan Dokulil, švagr Jana Zahradníčka, se mnohokrát pokoušel stylizovat sám sebe jako rovnorodého Demlova kolegu a interpretovat jeho texty z církevního pohledu, což se Demlovi nikterak nelíbilo (Dokulil 1939/40: 203–207; 1939/40b: 325–327). Deml věnoval jeho práci rozsáhlou analýzu ve *Šlépějích* XXII a poukázal na kvalitu jeho básní; když se však nakladatelství Melantrich zdráhalo vydat Demlovy sebrané spisy, napadl mezi jinými i Dokulila, protože jej činil za toto ztroskotání odpovědným.

Jan Zahradníček se neustále pokoušel interpretovat fascinující formu Demlova smíchu. Demla přijímal jako autora kongeniálního a stejnou měrou jej fascinovalo jeho dílo i život (Zahradníček 1938: 76–80; 1940: 29–36; 1940/41: 367–369; 1995: 133–135).

Vysloveně zábavný příklad toho, jak Deml dokázal rozněcovat ženská srdce, představují hymnické recenze Anny Zahradníčkové (Deml 1940/41: 2–7) a Anny Brtníkové (Brtníková 1918a: 266; 1918b: 273–274). Zahradníčková například ve svém posudku jednoduše řadila jeden „vrchol“ Demlových textů za druhým, ale nedoplnila k těmto citátům žádný vlastní text.

Jan Bartoš byl první, kdo o Demlovi napsal malou monografii, dalece ovšem vzdálenou vědeckým standardům (Bartoš 1932). Spojil prostě krátký životopis se seznamem spisů a s několika komentáři k některým publikacím. Podobně srovnal Jan Žáček Demla s hrabětem Františkem Antonínem Šporkem (1662–1738). Oba jsou pro své současníky kverulanty a ve společnosti nejsou akceptováni. Také Alois Plichta podává v první řadě své osobní vzpomínky na Demla a zdůrazňuje svou roli jeho obhájce v soudních procesech (Plichta 1993).

Rudolf Černý, který patřil ke skupině katolických spisovatelů kolem časopisu *Akord* a působil jako gymnaziální učitel na několika školách na Moravě, byl fascinován konstrukcí prostoru a zvukovou strukturou Demlových textů (R. Černý 1939: 38–41). Bránil ho ještě i roku 1939, kdy se od Demla demonstrativně odvrátili téměř všichni, a spolu s ním například Josef Vašica, který jeho slovní hříčky a etymologizace srovnával se stylistickými postupy českých barokních textů (Vašica 1939: 11–15). Deml a jeho postavení v kultuře Československa se staly barometrem celospolečenského vývoje.³

Vposledku vysloveně nešťastnou roli v Demlově životě a v českých literárních dějinách sehrál bývalý benediktinský mnich Timotheus Vodička, který se na konci čtyřicátých let pokusil vydat jeho sebrané dílo (srov. Vodička 1947: 177–185), přičemž ovšem masivně zasahoval do struktury textů. Při pohledu do obou archivů, v nichž se dnes nacházejí Demlovy texty (PNP Praha a Státní okresní archiv Olomouc), jasně vyplývá, jak texty stříhal, pokoušel se korigovat rýmy a pravopis a přitom eliminoval celé pasáže, které se mu zdály nemorální.

Velkou zásluhou Bedřicha Fučíka zajisté je, že snad nejzřetelněji rozpoznal „zvláštní postavení“ Jakuba Demla v české literatuře.⁴ Jako jeden z prvních navíc konstatoval jeho spojení s romantikem Karlem Hynkem Máchou (Fučík 1938/1939: 182–192) a obrátil pozornost k jeho dětským stylizacím, parafrázím biblických textů, početným citátům z Březiny a kolísání mezi „světlymi“ a „temnými“ texty.⁵

3] Václav Zima např. komentoval v katolickém studentském časopise *Jitro* především jednotlivé svazky *Šlépějí*. Čteme u něj mimo jiné: „Zatímco jsem četl tuto knihu [*Šlépěje* XIV – pozn. A. W.], dočetl jsem se v novinách, že Demlovy *Šlépěje* XIII, o nichž jsem psal recenzi v minulém čísle *Jitra*, byly zkonfiskovány. Toto zkonfiskování je svědectvím duchovní smrti v našem státě“ (Zima 1929/1930: 216–217; 1929–30b: 249; 1931: 5–7; 1930b: 87; 1931: 57).

4] „Kdo chce o něm psát, musí si sám k němu prošlapati cestu: a to jest kritikovi neobyčejně zdravé. Proto nepíše se o Demlovi mnoho – kritik jest člověk, a *lenost* a *zbabělost* vyznamenává jej často více než jiné lidi – ale co se píše, bývá rozumnější a čestnější, než co se psává o jiných“ (Fučík 1928/1929a: 13–16).

5] Fučík také patří ke kritikům, kteří neustále vyzvedávali Demlovu jazykovou virtuozitu na příkladu vybraných míst jeho textů: „Básník je zde na to, aby našel, uctil a uhájil svou krajinu. Ona je právě tou Princeznou, kterou má ze zakletí

Básník Vítězslav Nezval interpretoval Demla po celý život jakožto surrealistu a obdivoval jeho smělé metafory, neobvyklou obraznost a dech vyrážející rytmus. Sám sebe pak pokládal za jeho žáka (Nezval 1928: 288–289; 1937: 34–35 a *passim*; 1978: 36–37). Deml naproti tomu hleděl na Nezvala velmi kriticky a pouze jediného autora neustále prezentoval jako svého žáka – Jana Čepa. Ten se však hleděl tomuto nároku pokaždé decentně vyhnout, jakkoliv Demlovo dílo prokazatelně vysoce ctil (Čep 1929: 220–222; 1931: 291n). Čep navštívil Tasov poprvé roku 1928 společně s Janem Zahradníčkem a od té doby zůstal s Demlem v písemném kontaktu.

Podobně jako Nezval interpretoval Demlovy texty i Jindřich Chalupecký, který je stavěl do jedné linie s dílem Richarda Weinerja, Ladislava Klímy a Jaroslava Haška (Chalupecký 1981; 1992: 81–134 a 193–200; srov. též Červinka 1992: 94–95). Deml je pro něj prvním českým expresionistou, přičemž jeho texty vztahuje i ke kontextu surrealismu a existencialismu.

Neúnavný sběratel nových pramenů, Demlových časopiseckých článků a dopisů je Jiří Olič, který ještě v době socialismu vydal v samizdatu Demlovu biografii, stopující jeho život pozitivisticky rok po roce.⁶ Ta je zajisté jeho nejdůležitějším výkonem, bohužel však Olič cituje často nepřesně a téměř nikdy neposkytuje čtenáři přesné údaje o pramenech, pročež jsou jeho výsledky obtížně verifikovatelné. Částečně Olič sahá po sděleních soudobých svědků Demla a stává se tak možná obětí mytologizací básníka provázejících. Rovněž porozumění pro textové varianty se u něj zdá být jen málo rozvinuto, takže například text *Nebe se jiskří mlékem* opsal v olomouckém archivu podle strojopisu

---

vysvoboditi. To se nestane ani zázrakem, ani náhodou, ani na ponejprv: Musí naklánět ucho k jejímu ztrnulému srdci, aby tam uslyšel tajný šepot; musí vytrvale cvičiti své oko, aby uviděl, čeho žádný jiný na té krajině nevidí. A až všechno uvidí a uslyší, začne se učit mluvit, neboť tu Princeznu musí osvobodit kouzelným, mocným slovem' (J. Deml, *Tepna*)“ (Fučík 1928/29b: 33).

6] Srov. Olič 1987: 47–50; 1990: 70–99; 1991: 115–123; 1993; 1996: 251–254; 1996b: 5; 1997/1998: 111–112; Olič připravil k vydání i svazky *Jan Konůpek a jiné eseje* (1997), *Zakázané světlo. Výbor z korespondence z let 1930–1939* (1999), *Nebe se jiskří mlékem. Výbor z próz a publicistiky z let 1920–1929* (2001).

a přitom si nevšiml, že stejnojmenný text, otištěný roku 1923 v časopise *Umění Slovanů*, se na mnoha místech od této varianty silně odlišuje. Smutné rovněž je, že demlovští badatelé spolu prakticky nespolupracují. K doplnění Oličových materiálů přispěl v poslední době z některých německých pramenných zdrojů Marek Nekula (Nekula 1996: 57–103; 1998: 3–31).⁷

Okrajově se interpretací „fenoménu Deml“ zabýval i Jiří Brabec (Brabec 1959: 5; Brabec – Novák 1967: 22–27). V padesátých letech se stavěl vůči Demlovi tendenčně a rezervovaně. Byl pro něj nepoučitelným reakcionářem a antisemitou. Brabcův pohled se přitom silně orientuje na dějiny protektorátu, což vysvětluje poněkud zužující soudy (Brabec 2002: 412–428). Ještě ve svém rozhovoru pro *Souvislosti* roku 1995 zaznívají tyto resentimenty, nyní však omezené jen na otázku Demlova antisemitismu (Brabec 1995: 3–9). Ukazuje tak, jak problematický vztah české vzdělané vrstvy k Demlovi částečně přetrval z dob jeho života do dneška.

Na počátku šedesátých let se v kontextu politického „tání“ začala o Demlovu osobnost a dílo náhle zajímat skupina kolem programově kritického časopisu *Tvář* a kolem Jana Lopatky, Jiřího Němce a Zbyňka Hejdy (Lopatka 1990: 8–12; 1968: 32–36; Němec 1964: 26–31; Hejda 1968: 53–55; 2004: 16). Hejdu na Demlových textech zvláště fascinovalo, jak se vymykají jakémukoli žánrovému zařazení. Velmi zajímavé je především jeho srovnání s ruským spisovatelem Vasilijem Rozanovem: „Tyto paralely nejsou náhodné; ve vztahu k Sternovi studuje Rozanovovy prostředky Viktor Šklovskij ve své *Teorii prózy* a její český překladatel Bohumil Mathesius v poznámce k rozanovovské kapitole (Literatura vně syžetu) zase připomíná Demla“ (k témuž srov. Cieslar 1999: 49–51 a 58). Takováto srovnávání s konzervativním pravoslavným Rusem „původní“ demlovci přirozeně vehementně odmítli. Polemickou reakci proti Hejdovi, která však bohužel obsahovala více emocí než argumentů, publikoval roku 1969 Miloš Dvořák (Dvořák 1969b: XIII–XV). V celé této debatě zůstal ovšem nepovšimnut

---

7] Uspořádal mimo jiné spolu s Jiřím Oličem i svazek *Příš to při světle nočním. Výbor z korespondence z let 1940–1961* (1998).

fakt, že už roku 1950 srovnal Demla s Rozanovem Angelo Maria Ripellino.⁸

Dílo Demla a Rozanova vykazuje podobnou formální výstavbu a tato podobnost je navíc posílena i obsahovými paralelami, neboť i Rozanov byl bojovný outsider, který sám sebe považoval dokonce za proroka: „Vasilij Rozanov byl podivín pravoslavného vyznání, který se dokázal nadchnout pro staroslověnské zpěvy a liturgii, ale nesnášel Krista; který si ošklivil výzvy k sexuální zdrženlivosti a postům, uctíval však mocnou harmonii ruské církve. Shledával politováníhodným, že radikální mladí popové neoploďovali své ženy, a navrhoval, aby byly ženy při vstupu do manželství nadále zbavovány panenství v pravoslavných chrámech.“ Georges Nivat poznamenává, že „Rozanov – spíše jako Kristus než jako rouhač – šíří ve všech svých dílech nenávisť ke Kristově ‚sterilitě‘. V *Apokalypse našeho věku* píše, že nikdy nevidíme Ježíše, kterak napřahuje ruku po loutně, nikdy nevidíme Krista zpívat a nikdy jej nevidíme modlit se tak jako Davida. Kristus odsuzuje všechno tělesné a světské; jediná modlitba, kterou složil, je studená a anti-muzikální. Neexistuje proň ‚pozemské símě‘ a nezná ani plodnost“ (Guillebaud 2001: 62n). Zde se ukazují také patrné obsahové rozdíly mezi oběma autory. Deml inscenoval své domnělé románky se ženami, jakož i „pornografické“ pasáže do textů, které měly obžalovat jeho okolí ze svatouškovství. Rozanov byl oproti tomu o náboženské síle bezuzdné sexuality opravdu přesvědčen a také podle takového přesvědčení žil. Tento rozdíl by při porovnávání obou autorů neměl být opomenut.

Po sametové revoluci roku 1989 utvářel „oficiální“ obraz Demla především Jaroslav Med. Jako typický apologetický demlovec

---

8] „Viktor Šklovskij cercò le genesi dello stile di Vasilij Ròzanov in una linea laterale a ‚non canonizzata‘ della letteratura russa [Viktor Šklovskij, *Teorie prózy*, trad. ceca, 1948, pp. 238–239]; allo stesso modo l’opera di Jakub Deml si riattacca a una tradizione laterale della letteratura ceca, tradizione che fa capo all’almanacco popolare, alle edizioni paesane morave, alle memorie dei ‚písmáci‘ rurali del Settecento. [...] la poetica del disordine dispone d’una tastiera riccissima di trucchi stilistici (se pensi al disordine d’uno Sterne a d’uno Šklovskij)“ (Ripellino 1950: 397).

a laudator zuřivě bránil, aby se o Demlovi řeklo cokoli negativního (Med 1985: 526–530; 1995: 69–85; 1995b: 1).

Václav Černý ve svých slavných *Pamětech* soudí Demla především politicky, kdežto jeho estetiku v zásadě ignoruje. Pak se mu autor pochopitelně nezjevuje v příliš dobrém světle. Černý kritizuje kult kolem Florianovy Staré Říše a Demlova Tasova, kam mladí putovali jako do Lurd, aby tam dosáhli spásy duše a zásobili se novými stranickými předsudky – především o Masarykově demokracii, již vnímali jako zdroj vší korupce a špíny. „Lyrický talent prvního [tedy Demla – pozn. A. W.] nezaručoval nic, nedovedl ani zamezit, aby jeho nositel nebyl charakterově vratkým, hysterickým, mstivým člověkem“ (Černý 1992: 77). Tento odsudek je třeba vnímat v kontextu Černého základního antikatolického naladění, protože v těchže *Pamětech* lze najít velmi podobné antisemitské výpady jako u Demla. Josef Mlejnek vzpomíná na to, že se „Václav Černý, v diskusích nad svými *Paměťmi* v osmdesátých letech, musel přiznat k tomu, že vlastně žádnou Demlovu poezii nečetl“ (Mlejnek 2005: 37–41).

Marie Langerová uvádí Demlovy sny, které se v textech vracejí jako leitmotiv, v souvislost s dlouhou tradicí sahající až po středověk. K interpretaci jednotlivých textů přesvědčivě využívá zejména Jungovo akauzální pojetí výkladu snů, mířící proti Freudově interpretaci snových symbolů (Langerová 2005: 594–613). Rekonstruuje tak a popisuje tradici zobrazování, aby mohla Demla představit jako „všeobecný fenomén“ a najít jeho místo v této tradici. Nabízí porovnání s žánrem legendy a s motivy staročeského folkloru, další podrobnější analýzy jdoucí tímto velmi plodným směrem by byly velmi záslužné.

Martin C. Putna vnesl svými osvěžujícími provokacemi a voláním po větší metodologické reflexi nový vítr do mnoha starých standardních tezí, které otevřeně odmítl akceptovat (Putna 1991: 4–5; 1995: 6; 1996: 5; 1998: passim). Zpochybňuje běžné mínění o Demlově „jediné knize“ a požaduje kritické vydání, které by mělo zahrnout i často cenzurované a „nemorální“ varianty textů v jejich různých vydáních. Rovněž volá po nových přístupech k bádání a budoucím badatelům zvláště doporučuje psychoanaly-

tický postup. Demlovci to pochopili jako vyhlášení války a reagovali na ně očekávatelným způsobem (Olič 1999: 61–65).

Básník Jiří Kuběna se s Demlem setkal osobně v Tasově 22. prosince 1960 a toto setkání považuje za své povolání ke spisovatelství (Kuběna 1999: 329–347). Kuběna patří k nejlepším znalcům Demlova díla a lze jej považovat za jednoho z nejkompetentnějších vykladačů jeho poezie.

Velkou výjimku představuje v demlovském bádání Josef Norman Rostinsky, už proto, že je dosud jediným, kdo se Demlem důkladněji zabýval geograficky mimo Čechy (Rostinsky 1983). Shromáždil všechny důležité výroky o Demlovi a pak sestavil některá motivická přadena jeho textů, která skutečně důmyslně propojil s biografií. Nová a občerstvující je zvláště jeho hermeneutická interpretace, vtahující do hry středověký minnesang. Ten rovněž stavěl na idealizující chvále ženy a „věčně ženského“, jež má hledajícího dovést k „unio mystica“ s Bohem. Deml je dále vykládán v romantické tradici Jeana Jacquesa Rousseaua jako prorok svého lidu, prostředkující mezi Božím logem a člověkem. Neobvyklou knihu uzavírá několik důmyslných interpretací menších textových úryvků na pozadí diskuse o avantgardě. Z těchto analýz vyplývá Demlovo vizuální porozumění světu – člověk pro něj není tvůrcem slova, nýbrž slovo je mu od Boha jen propůjčeno. Nestabilní řeč, která může stejně jako peníze měnit vlastní hodnotu, musí u něj být vždy vztažena k referenčnímu obrazu z všednodenního světa. Jen tak lze uchovat esenci věci za fenomenalitou povrchu: „Potom z milosti tvé jsem uviděl, že dálka a blízkost jedno jsou a ze všechny věci viditelné a neviditelné byly učiněny slovem.“⁹

Jedním z nejlepších znalců Demlova díla je Vladimír Binar, který společně s Bedřichem Fučíkem připravil v podzemí za socialistické éry třináctidílné samizdatové vydání *Díla Jakuba Demla*. Čtrnáctý, závěrečný svazek s názvem *Mým přátelům*, který měl obsahovat korespondenci, uvázl ve fázi plánování, vznikl naopak

---

9) Srov. Rostinsky: 1983: 125n; založeno na Deml 1914 (*Tanec smrti*), s. 107.

zvláštní svazek popisující koncepci a vznik tohoto vydání.¹⁰ Vedle toho vydal Binar v samizdatu ještě další Demlovy texty a k analýze některých se opakovaně vracel po celý život (Binar 1969a: 9; 1969b: 27–30; 1971: 179–194; 1979a; 1979b: 239–249; 1990: 1–2; 2000: 145–147). Třebaže nelze tuto edici sui generis dostatečně ocenit, zejména vzhledem k těžkým podmínkám samizdatu, je nutné odmítnout z hlediska dnešních edičně-filologických kritérií řadu ortografických i gramatických zásahů do originálu. Fučíkova a Binarova zásluha spočívá v interpretaci Demlových motivických cyklů, procházejících napříč celým dílem v různých časových rovinách. Binar se rovněž zasloužil o edice knih *Moji přátelé* a *Nebe se jiskří mlékem*, které jediné obstojí i před nároky kladenými na kritickou edici (Deml 1990: 159–199).

Již několik let je Deml v Čechách opět předmětem pozornosti. O jeho dílo se zajímá několikero mladých badatelů, nejpodrobněji se mu již několik let věnuje Daniela Iwashita – její diplomová práce a disertace si kladou za cíl popsat genezi stylu v Demlově díle (Iwashita 2006: passim). Zbývá tedy naděje, že se na univerzitách zrodí nová diskuse o Demlových textech (Kořená 2003: 139–160; Balík 2005: 694–709; Wöll 2006: passim).

Pro všechny uvedené interpretu Demlova života a díla byl vždy jednou z hlavních těžkostí fakt, že téměř všechny texty existují v četných publikovaných i rukopisných variantách, takže mnozí badatelé se v některých polemikách navzájem zcela míjejí. Bohužel jednotliví demlovci se po sametové revoluci rozešli každý vlastní cestou. Je tedy na nové generaci, aby iniciovala úspěšné a brzké vydání *Sebraného díla*.

10] Srov. Binar – Fučík 1981; 1977–1983; Binar též uspořádal svazky *Ledové květy – soubor rukopisných a časopisecky otištěných textů J. Demla* (1978), *Listy Jakuba Demla Janu Amosi Vernerovi* (1980), *Dialog – soubor korespondence Vladimíra Holana, Jakuba Demla a Vlastimila Vokolka* (1980), *K Březinovi – Demlův rukopisný deník* (1983), *Listy Jakuba Demla Janu Amosi Vernerovi* (1980), *Listy Jakuba Demla Čeňku Vořechovi* (1982), *Vodička*, Stanislav: *Básník Jakub Deml v Tasově* (1978).

Literatura

BALAJKA, Bohuš

1991 Rozpaky nad Demlem, *Tvar*, č. 30, s. 8

BALÍK, Štěpán

2005 Zapomenuté světlo – Marie, Magdaléna, Ježíš, Jidáš a pes, *Česká literatura*, č. 5, s. 694–709

BARTOŠ, Jan

1932 *Znáte Jakuba Demla?* (Velké Meziříčí: Jan Mucha)

BINAR, Vladimír

1969a Zapomenuté světlo, *Listy*, č. 16, s. 9

1969b Triptych, Zjevení a Ledové květy, *Glosy se Strahova*, č. 9–10, s. 27–30

1971 Neznámé arcidílo Jakuba Demla, in J. Deml: *Tasov*, ed. M. Dvořák (Praha: Vyšehrad), s. 179–194

1979a *Čin a slovo. Čtyři studie o Jakubu Demlovi* (Praha: Rukopisy VBF)

1979b Jakub Deml, básník tragičnosti české individuality, in *Wiener Slawistischer Almanach* 4, s. 239–249

1990 Jakub Deml – po padesáti letech, *Nové knihy*, č. 43, s. 1–2

2000 Jakub Deml, in *Slovník českých spisovatelů*, edd. R. Havel, J. Opelík (Praha: Libri), s. 145–147

BINAR, Vladimír – FUČÍK, Bedřich

1977–1983 *Komentáře a bibliografie k Dílu Jakuba Demla* 1–13 (Praha: Rukopisy VBF)

1981 *Zpráva o uspořádání Díla Jakuba Demla* (Praha: Rukopisy VBF) [studijní rukopis; samizdat; později v pozměněné podobě publikováno jako Zpráva o uspořádání díla Jakuba Demla, *Revolver Revue*, 2000, č. 42, s. 180–241]

BRABEC, Jiří

1959 Jakub Deml nar. 1878, *Literární noviny*, č. 44, s. 5 (podepsáno –jb–)

1995 Rozhovor s Jiřím Brabec nejen o nacionalismu, fašismu, antisemitismu a literatuře; rozmlouvali Martin Valášek, Václav Petrbock a Jakub Krč, *Souvislosti*, č. 4, s. 3–9

2002 Protektorátní kultura pod tlakem kolaborantských projektů (1941–1945), *Soudobé dějiny*, č. 3–4, s. 412–428

BRABEC, Jiří – NOVÁK, Ladislav

1967 Ptá se Jiří Brabec, odpovídá Ladislav Novák; Ptá se Ladislav Novák odpovídá Jiří Brabec, *Orientace*, č. 5, s. 22–27

BRTNÍKOVÁ, Anna

1918a Tajemství věcí a dění u Jakuba Demla 1, *Kmen*, č. 34, s. 266

1918b Tajemství věcí a dění u Jakuba Demla 2, *Kmen*, č. 35, s. 273–274

CIESLAR, Jiří

1999 Rozanov, *Kritická příloha Revolver Revue*, č. 13, s. 49–61

ČEP, Jan

1929 Jakub Deml, Můj očištec, *Tvar*, č. 5–6, s. 220–222

1931 In memoriam [Památce Pavly Kytlicové], *Tvar*, č. 5–6, s. 291–292

ČERNÝ, Rudolf

1939 O prostoru Demlova díla, *Akord*, s. 38–41

ČERNÝ, Václav

1992 *Paměti II. 1938–1945*, ed. N. Obrtelová (Brno: Atlantis)

ČERVENKA, Miroslav

1971 Textologie und Semiotik, in *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, edd. G. Martens, H. Zeller (München: Beck), s. 143–163

ČERVINKA, Jaroslav

1992 Chalupeckého Jakub Deml, *Proglas*, č. 5–6, s. 94–95

DEML, Jakub

1940/1941 Svědkové zvířat. Paní MUDr. Anně Zahradníčkové (V Tasově 28. VIII. 1940), *Akord*, č. 1, s. 2–7

1978 *Ledové květy – soubor rukopisných a časopisecky otištěných textů J. Demla*, ed. V. Binar (Praha: Rukopisy VBF)

1980a *Listy Jakuba Demla Janu Amosi Vernerovi*, ed. V. Binar (Praha)

1980b *Trialog – soubor korespondence Vladimíra Holana, Jakuba Demla a Vlastimila Vokolka*, ed. V. Binar (Praha) [později v pozměněné podobě publikováno jako *Trialog (Nezval – Deml – Holan)*, *Revolver Revue*, 1996, č. 32, s. 165–207]

1982 *Listy Jakuba Demla Čeňku Vořechovi*, ed. V. Binar (Praha)

1983 *K Březinovi – Demlův rukopisný deník*, ed. V. Binar (Praha:

Rukopisy VBF) [později v pozměněné podobě publikováno jako *K Březinovi (Demlův deník z let 1902 – 1903)*, *Revolver Revue*, 2000, č. 44, s. 48–83]

1990 *Miriam – Moji přátelé*, ed. V. Binar (Praha: Odeon)

1997 *Jan Konůpek a jiné eseje*, ed. J. Olič (Olomouc: Votobia)

1998 *Pišu to při světle nočním. Výbor z korespondence z let 1940–1961*, edd. M. Nekula, J. Olič (Praha: Torst)

1999 *Zakázané světlo. Výbor z korespondence z let 1930–1939*, ed. J. Olič (Praha–Litomyšl: Paseka)

2001 *Nebe se jiskří mlékem. Výbor z próz a publicistiky z let 1920–1929*, ed. J. Olič (Praha–Litomyšl: Paseka)

DOKULIL, Jan

1939/1940a Kněz Jakub Deml, *Akord*, č. 7, s. 203–207

1939/1940b Nové knihy Jakuba Demla, *Akord*, č. 9–10, s. 325–327

DURÝCH, Jaroslav

1924 Jakub Deml: Česno, *Rozmach*, č. 23–24, s. 362

1929 Jenewein Jakuba Demla, *Akord*, s. 74–75

1932 Smutek Jakuba Demla, *Akord*, s. 15–29

DURYCH, Václav

1992 Jakub Deml a geneze *Bloudění*, *Literární noviny*, č. 1, s. 4

1997/1998 Jaroslav Durych nepřijemný (Jakub Deml a Jaroslav Durych),
Box, s. 82–85

DVOŘÁK, Miloš

1935 O dílo Jakuba Demla, *Listy pro umění a kritiku*, č. 3, s. 66

1969a Smích Jakuba Demla (Náčrt ke studii), *Host do domu*, č. 15,
s. 24–25

1969b Zasláno. Doplněk k pojetí díla Demlova, *Tvář*, č. 3, s. XIII–XV

FUČÍK, Bedřich

1928/1929a Dílo lásky, *Host*, č. 1–2, s. 13–16

1928/1929b Jakub Deml. Básník přírody, *Rozpravy Aventina*, č. 4, s. 33

1938/1939 Jakub Deml – pokus o portrét, *Lumír*, č. 4–5, s. 182–192

GRÜBEL, Reiner Georg

2003 *An den Grenzen der Moderne* (München: Fink)

GUILLEBAUD, Jean-Claude

2001 *Die Tyrannei der Lust. Sexualität und Gesellschaft*
(München: Luchterhand)

HEJDA, Zbyněk

1968 Jakub Deml. Rodný kraj, *Tvář*, č. 1, s. 53–55

2004 Blázen jsem ve své vsi. Se Zbyňkem Hejdou o jazyku poezie, smrti
a Jakubu Demlovi; připravil Jan Mazanec, *Respekt* 15, č. 35, s. 16

CHALUPECKÝ, Jindřich

1981 *Jakub Deml* (Praha: Edice Petlice)

1992 Jakub Deml, in J. Ch.: *Expresionisté. Richard Weiner, Jakub Deml,
Ladislav Klíma, Podivný Hašek* (Praha: Torst)

IWASHITA, Daniela

2004 O nedotknutelnosti jednoho Demlova snu. Proměny Demlova

Znamení snu v letech 1902–1937, *Tvary*, sv. 16 (7. 10.)

2006 *První a poslední slovo. Geneze stylu Jakuba Demla v počátečních
kritických, básnických a editorských pracích z let 1896 až 1907* (Praha:
FF UK, disertační práce)

JAKOBSON, Roman

1997 *Z korespondence*, ed. A. Morávková (Praha–Litomyšl: Paseka)

JEŽ, Štěpán

1918 Tři knihy katolické poezie, *Moderní revue*, sv. 32, s. 48–49

KOŘENÁ, Markéta

2003 Demlův básnický dialog, *Česká literatura*, č. 2, s. 139–159

- KUBĚNA, Jiří
1999 Básník Života – Věčného, in J. Deml: *Básně veršem 1907–1960*, ed. M. Trávníček (Brno: Vetus Via), s. 329–347
- KUBÍČEK, Tomáš a kol.
2002 *Literární Morava* (Brno: Muzejní a vlastivědná Společnost)
- LANGEROVÁ, Marie
2005 Sen a smrt. Příklad Deml, in *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*, edd. D. Hodrová, Z. Hrbata, M. Vojtková (Praha: Torst), s. 594–613
- LOPATKA, Jan
1968 Deníkové dílo Jana Hanče, *Tvář*, č. 2, s. 32–36
1990 Paralelita okraje a středu, *Kritický sborník*, č. 1, s. 8–12
- MAREK, Josef
1916 Umění v knihách, *Moderní revue*, sv. 30, s. 283–285
- MARTENS, Gunter – ZELLER, Hans (edd.)
1971 *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation* (München: Beck)
- MED, Jaroslav
1985 Jakub Deml, in *Lexikon české literatury 1*, red. V. Forst (Praha: Academia), s. 526–530
1995a Jakub Deml – „Velký popudlivý z plemene básníků“, in *Spisovatelé ve stínu* (Praha: Zvon), s. 69–85
1995b Vjímečný deník, *Nové knihy*, č. 48, s. 1
- MLEJNEK, Josef
2005 Václav Černý a dva básníci, in *Sto let od narození Václav Černého*, ed. M. Loužek (Praha: CEP), s. 37–41
- NEKULA, Marek
1996 Theodor Lessing und seine Rezeption in der Tschechoslowakei. Mit einem Anhang: Korrespondenz von Lessing, Deml und Kytlicová, *Brücken*, Neue Folge 4, s. 57–103
1998 Jakub Deml zwischen „Österreichisch“, „Tschechisch“, „Deutsch“. Mit einem Anhang: Einige ungedruckte und/oder weniger bekannte deutsche Texte von Jakub Deml, *Brücken*, Neue Folge 6, s. 3–31
- NĚMEC, Jiří
1964 Básník, který nezná svého jména, *Tvář*, č. 7, s. 26–31
- NEZVAL, Vítězslav
1928 Básník [Esej o Jakubu Demlovi], *Tvar*, č. 7–8, s. 288–289
1937 *Moderní básnické směry* (Praha: Dědictví Komenského)
1978 *Z mého života*. Dílo 38 (Praha: Československý spisovatel)

NOVÁK, Arne

1917 Jakub Deml. *Miriam*. Kniha lyriky, *Lumír* 45, č. 7, s. 326–328

OLIČ, Jiří

1987 Dvě kapitoly o Jakubu Demlovi, *Zprávy spolku českých bibliofilů v Praze*, č. 2, s. 47–50

1990 Jakub Deml ve Šlépějích K. H. M., *Proglas*, č. 9, s. 70–99

1991 Cesty a cesta Jakuba Demla, *Souvislosti*, č. 2, s. 115–123

1993 *Čtení o Jakubu Demlovi* (Olomouc: Votobia)

1996a Sny Jakuba Demla, in J. Deml: *Můj očistec* (Reprint vydání z roku 1929) (Olomouc: Votobia), s. 251–254

1996b Vážený pane M. C. Putno..., *Literární noviny*, č. 25, s. 5

1997/1998 Papíry špatné budoucnosti, *Box*, č. 7, s. 111–112

1999 Katolický comics, jeho světla a stíny, *Kritická příloha Revolver Revue*, č. 13, s. 61–65

PATOČKA, Ladislav

1917 Knihy Demlovy, *Moderní revue*, sv. 31, č. 1, s. 45–47

PLICHTA, Alois

1993 *Tajemství času 1. Vzpomínky a dokumenty. Díl první: o Jakubu Demlovi* (Olomouc: Votobia)

POLAN, Bohumil

1919 Jakub Deml. *Šlépěje*. Svazek pátý, *Kmen*, č. 13–14, s. 101–102

PUTNA, Martin C.

1991 Kudý na Demla, *Literární noviny*, č. 27, s. 4–5

1995 Demlův mýtus o Březinovi, o zemi, Židech a vlastním stínu, *Literární noviny*, č. 28, s. 6

1996 Vydávat Demla? Jak snadné!, *Literární noviny*, č. 22, s. 5

1998 *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918* (Praha: Torst)

2003 *Jaroslav Durych* (Praha: Torst)

RIPELLINO, Angelo Maria

1950 Due studi di letteratura ceca. 1. L'arte di Josef Čapek. 2. L'arte di Jakub Deml, *Convivium raccolta nuova*, č. 3, s. 383–404

ROSTINSKY, Josef Norman

1983 *Jakub Deml's Proximity to the Czech Avant-Garde*

(Ann Arbor: University Microfilms)

SACHER, Peter (ed.)

1990 *Tschechische Erzähler des 19. und 20. Jahrhunderts* (Zürich: Manesse)

ŠALDA, František Xaver

1913 Jakuba Demla *Hrad smrti a Moji přátelé*, *Česká kultura*, č. 16, s. 505–506

- 1917 Jakuba Demla *Šlépěje, Kmen*, č. 36, s. 5
1918 O Jakubu Demlovi, *Venkov*, č. 34, s. 2–4
1919 Kousek poetiky (Básně Jakuba Demla), *Venkov*, 23. 11., s. 2–3
1931/1932 Z nové literatury o Otokaru Březinovi, in *Šaldův zápisník IV* (Praha: Otto Gírgal), s. 24–35
1959 Básně Jakuba Demla, in F. X. Š.: *Kritické projevy 11. 1919–1921*, ed. Z. Trochtová (Praha: Československý spisovatel), s. 132–134

VAŠICA, Josef

- 1939 Několik slov o díle Jakuba Demla. K šedesátinám básníkovým, *Řád*, č. 1, s. 11–15

VODIČKA, Stanislav

- 1978 *Básník Jakub Deml v Tasově*, ed. V. Binar (Praha: Rukopisy VBF) [reprint: Velké Meziříčí, 1991]

VODIČKA, Timotheus

- 1947 Tažení proti katolickým spisovatelům“, *Akord* 13, s. 177–185

WÖLL, Alexander

- 2006 *Jakub Deml. Leben und Werk (1878–1961). Eine Studie zur mitteleuropäischen Literatur* (Köln–Weimar–Wien: Böhlau)
2006 Jakub Deml und die „Spätmoderne“, in *Spätmoderne. Lyrik des 20. Jahrhunderts in Ost-Mittel-Europa* 1, edd. A. Kliems, U. Rassloff, P. Zajac (Berlin: Frank & Timme), s. 145–176
2004 Kosmos Jakuba Demla se jiskří ženskostí, *Česká literatura*, č. 5, s. 623–654

ZAHRADNÍČEK, Jan

- 1938 Demlova lyrika, *Akord*, s. 76–80
1940 Básník a jeho krajina. Poznámka k dílu Jakuba Demla, in J. Z.: *Oslice Balaamova. Tři články a proslov* (Praha: Václav Pour), s. 29–36
1940/1941 Jakub Deml. *Mohyla (Pozdrav z Tasova, Mohyla, Těpna)*, *Akord*, č. 9–10, s. 367–369
1995 Případ Jakuba Demla, in J. Z.: *Dílo* 3, edd. M. Trávníček, R. Zejda (Praha: Český spisovatel), s. 133–135

ZIMA, Václav

- 1929/1930a J. Deml: *Šlépěje XII, Jitro*, s. 216–217
1929/1930b J. Deml: *Šlépěje XIII, Jitro*, s. 249
1930a Dílo Jakuba Demla (Dp. P. Josefu Reslovi věnováno), *Jitro*, č. 1, s. 5–7
1930b J. Deml: *Šlépěje XV, Jitro*, s. 87
1931 Jakub Deml: Mé svědectví o Ot. Březinovi, *Jitro*, č. 2, s. 57

Priv. doc. Alexander Wöll, Universität Regensburg